

הרב אלישיב קנוהל
רבו של כפר עציון

תקנת אוצר בית דין

ראשי פרקים

דברי רקע

פתיחה

א. בעית הקציר והקטיף

ב. בעיית הפקרת המטעים

ג. בעיית הסחורה כפירות שביעית

ד. תקנת אוצר בית דין

ה. האם דברי התוספתא נפסקו להלכה

ו. הצעה לימים אלו

ז. הערמה

ח. מכירת פירות שביעית למי שאינו מקפיד על קדושתם

סיכום

דברי רקע

הרב קוק זצ"ל במבוא לשבת הארץ, בו הוא מבסס את היתר המכירה על אדני ההלכה, כותב כך:

וכגון דא, ודאי אין צריך למודעי, שלא ימצא שום יחיד או מוסד שישתמש בדברינו לכופ חס וחלילה לעבוד בשביעית אפילו על פי סדרי ההיתר בדרך ההפקעה, את אלה אנשי לב אשר רוח אהבת ה' וחמדת מצוותיו נוססה בהם והם רוצים בכל לבם לשמור ולקיים את מצות השמיטה כמאמרה בלא שום דרכי הקולות שנאמרו מפני

דוחק השעה. ובוודאי ידעו גם אלה אשר תעלה בידם שמירת המצווה במלואה לדון לכף זכות בכל רגשי כבוד ואהבת ישראל את כל אלה שמצבם בפרט או מצב הישוב בכלל מכריח אותם להתנהג עפ"י סדרי ההיתר וההפקעה. "ואיש את רעת רעהו אל תחשבו בלבבכם והאמת והשלום אהבו".

זאת אומרת, אף אם מצבנו החקלאי דורש גם בשנים אלו להמשיך בנוהג של מכירת הקרקעות לנוכרי בערב השמיטה, כדי להתיר עיבוד הקרקעות בתנאים הידועים, הרי שצריכה להיות לנו הרגישות המתאימה כדי לעודד אותם חקלאים שמעוניינים ויכולים לשמור שמיטה ללא הזדקקות להיתר המכירה. כל זאת, בתנאי ששמירה זו אין בה פסילה וזלזול בחקלאים הנוקקים להיתר.

האמת היא שהדברים תלויים הרבה בסוג הגידולים. גידולי השדה כמעט ואי אפשר לגדלם בלא להזדקק להיתר. לעומת זאת במטעים ישנם סוגי עצים שאפשר לגדלם בשמיטה תוך נתינת הטיפול הנצרכים והמותרים על פי דין (כל שלאוקמי אילנא, להעמיד ולקיים את העץ - מותר, ויש אומרים שגם לאוקמי פירא, לקיים הפירות, מותר) מבלי לגרום נזק כבד לחקלאי.

ההיתר נוסד מתוך רצון למנוע את התמוטטות החקלאות בארץ ישראל. גם כיום, מי שקרוב לדברים יודע עד כמה מצבה של החקלאות מעורער וכל הפסד כספי נוסף עלול לדרדר את החקלאות למצב שעלול לעתים להיות בלתי הפיך. בעיקר מבחינת נכונותו של החקלאי להמשיך להתקיים מחקלאות ולא לפנות לאפיק פרנסה חילופי. כך יוצא לנו שבאותו ישוב ישנם ענפים שאם רוצים להמשיך לקיימם צריכים להזדקק להיתר המכירה וישנם ענפים שניתן לקיימם גם בלא ההיתר.

(אין כוונתי להתייחס כאן לוויכוח על תקיפותו של היתר המכירה. רק אזכיר שיש ישובים חקלאיים ששומרים על שמיטה במלואה לפי הנחיותיו של החזון איש זצ"ל והדברים ידועים ואכמ"ל).

אכן, בשמיטת תשמ"ז ניסו במספר לא מבוטל של ישובים לשמור שמיטה במלואה בחלק מהמטעים בהם הדבר ניתן.

במאמר זה ברצוני לבדוק כיצד ניתן לקטוף ולשווק את תוצרת השמיטה שקדושה בקדושת שביעית.

פתיחה

שאלת המפתח העומדת לפנינו היא: האם התורה מעוניינת שבשנת השמיטה נאכל מפירות השמיטה, או שכוונתה שנסתפק בפרות השישית כפי שהבטיחה לנו

"ועשת את התבואה לשלש שנים" (ויקרא פרק כה פסוק כא), ואם לא יספיקו, אפשר לייבא פירות מחו"ל או לקנות מהגויים שבארץ פירות.

הרמב"ן בפירושו לתורה (ויקרא פרק כה פסוק ו) כותב:

והיתה שבת הארץ לכם לאכלה - בעבור שאמר שבת שבתון יהיה לארץ, אמר שתהיה השביתה הנזכרת לכם לאכלה ותחיו בה כולכם אתה ועבדך והבהמה והחיה, שתחיו כולכם מאשר תוצא הארץ בשביתה.

משמע שמבין שכונת התורה שנחיה גם על פירות השמיטה. אם בגידולי השדה הדבר לא ניתן, שהרי מדרבנן נאסרו באכילה הספיחים (זאת אומרת גידולים שעלו מאליהם), הרי שבפירות האילן התורה רוצה שנאכל אותם ונהג בהם על פי דיני קדושת פירות שביעית.

נציג את הבעיות העומדות לפנינו ופתרון.

א. בעית הקציר והקטיף

פתחנו בפירושו של הרמב"ן שהתורה מעוניינת שנאכל את פירות השמיטה. עומד לפנינו פסוק שלכאורה משמעותו הפוכה. בויקרא (פרק כה פסוק ה) נאמר: "את ספית קצירך לא תקצור ואת ענבי נזירך לא תבצור..." משמע שיש איסור לקטוף פירות השמיטה.

מיישב זאת הרמב"ם בפירושו למשנה (פרק ח משנה ו):

והכוונה בכל זה כדי לשנות, ושלא יתעסק בפירות שביעית כדרך שיתעסק בשאר השנים. כמו שנאמר ויקרא פרק כה ואת ענבי נזירך לא תבצור. וידוע באמת שאינו רוצה בפסוק זה לאסור הבצירה כלל, שהרי התיר אכילתן באומרו והיתה שבת הארץ לכם לאכלה. אבל רוצה לומר כמו שפירש בספרא לא תבצור כנגד הבוצרים. מכאן אמרו תאנים של שביעית אין קוצין אותם במוקצה.

זאת אומרת הקטיף מותר רק בדרך שינוי. בכך מיישב הספרא את הסתירה בין שני הפסוקים. וזהו פירושה של המשנה הנ"ל:

תאנים של שביעית אין קוצין אותן במוקצה אבל קוצין אותם בחרבה. אין דורכין ענבים בנת אבל דורך הוא בערבה, ואין עושין זיתים כבד ובקוטב אבל כותש הוא ומכנים לבודידה רבי שמעון ואומר אף טוחן הוא בבית הבד ומכנים לבודידה.

אלא שקטיף בדרך שינוי אפשרי כשאדם קוטף לעצמו מזון שלש סעודות. אך כשצריך לקטוף מטע שלם, כמקובל בחקלאות המודרנית, ברור שאי אפשר לדבר על קטיף בשינוי שיסרבל את הקטיף עד כדי איבוד הפרי.

שמה נוכל להסתייע בדבריו של הר"ש בפירושו לאותה משנה:

"ואת ענבי נזירך לא תבצור" - מן השמור בארץ אי אתה בוצר אבל בוצר אתה מן המופקר, וכל מה דאסרינן הכא היינו מן המשומר, אבל מן המופקר שרי כי אורחיה, כדמוכח בירושלמי...

משמע בר"ש, שבפירות הפקר מותר לקטוף כדרכו בלא שינוי. הרמב"ם בפרק ד מהלכות שמיטה ויובל הלכה כב מביא את המשנה שתובעת לשנות בדרך הקטיף ועיבוד הפרי כפשוטה, בלא לציין את סייגו של הר"ש. הרדב"ז שם, לאחר שמביא את דברי הר"ש מקשה עליו:

ומשמע, מן השמור בארץ אין את בוצר כדרכך אבל בוצר את כדרכך מן המופקר. וקשיא לי עליה: והלא כל השדות הפקר הם בשביעית, וכי איצטרך קרא שלא יבצור כדרך הבודרים למי שעבר ושמר כרמו ולא הפקירו? ואפשר, שמפני קושיא זו השמיט רבינו הירושלמי.

הרדב"ז מבין את הר"ש כפשוטו, לכן אינו יכול להסכים אם אפשרות כזאת שהתורה תצווה ותדריך את עובדי העבירה כאלו עושים דבר כשר, לכן חושב שהירושלמי הזה נדחה והרמב"ם לא פסקו להלכה. (כעין זה עיין במסכת פסחים דף קיג עמוד ב: "ומי שריא למסניה?")

בתירוצו השני הוא מעלה אפשרות שהרמב"ם מסכים עם הירושלמי, אלא שלמעשה הוא לא רלוונטי (בימיו). כי שדות, שהם בדרך כלל מופקרים, אסורים באכילה מדרבנן מדין ספיחים. ואילנות, בדרך כלל נטועים בתוך חצרו של אדם ואינם מופקרים לגמרי ולכן הם צריכים להיקטף בשינוי (על מציאות של "הפקר למחצה" עיין לקמן):

ורבנו לא הוצרך להזכיר דין זה לפי שהתבואה וכל הספיחים גזרו עליהם ואפילו על ידי שינוי אסור. וכתב הדין גבי פירות האילן, דסחם אילנות שמורים הם בבתיים או בגנות, אבל כומן שהיו הספיחים מותרים, אפילו שלא על ידי שינוי היו מותרים.

לפי זה, גם הרמב"ם מסכים עם דעת הר"ש.

יש לנו כאן נתיב לפתרון אפשרי לבעיית הקטיף. אם נפקיר את המטעים כנדרש הרי שנוכל לקטוף פירותיהם בלא שינוי כדרכנו.

ב. בעיית הפקרת המטעים

התורה חייבה אותנו להפקיר כל שטחינו בשביעית: "והשביעית תשמטנה ונטשתה" (שמות פרק כג פסוק יא). חז"ל הבינו את הפסוק כפשוטו, ואפשר שהטעם

גובע מכך שחז"ל הבינו את רצונה של התורה שהאדם ירגיש בשנת השמיטה שהארץ שייכת לקב"ה ואין לו כל בעלות עליה, כמאמר הפסוק "כי לי הארץ" (ויקרא פרק כה פסוק כג).

אך הפקר זה יצר בעיות כבר מקדם, וראו חכמים צורך להגביל את מעשה ההפקרה כדי לא להרגיל את בני האדם להכנס אחד לתוך רשותו של חברו. כאמור במכילתא משפטים פרשה כ: "ונטשתה - מגיד שפורץ בה פרצות, אלא שגדרו חכמים מפני תיקון העולם". ועיין בפירוש הראב"ד לעדויות ובתוספות שגץ עדויות פרק ה משנה א שהביאו את המכילתא, ולעיל שם כתבו בדעת בית הלל: "כדי שלא יהא אדם רגיל ליכנס בשדה חברו ובגינתו ובפרדסו שלא מדעתו", וזהו טעם גדר החכמים (מתוך תוספתא כפשוטה עמ' 582).

זאת אומרת, חז"ל ביטלו את החיוב לפרוץ בגדרו פרצות בשב ואל תעשה. אך לא התירו לגדור את המטע ולהושיב עליו שומרים, וכך מבין את התקנה המהר"י קורקוס בפירושו לרמב"ם שם:

מצות עשה וכו'. מכילתא פרשת משפטים, והשביעית תשמטנה. שלא יאמר אדם מפני מה אמרה תורה, לא שיואכלו אותם עניים, הרי אני מכניסן לתוך ביתי ומחלק לעניים, תלמוד לומר והשביעית וכו' מגיד שפורץ בה פרצות. אלא שגדרו חכמים מפני תיקון העולם, פירוש שגדרו שלא יפרוץ אדם פרצות בשדהו. אבל ודאי הגודר שדהו עובר הוא ומבטל מצות עשה אף אם דעתו להפקירם אחר כך.

כיום הבעיה חמורה יותר. בתוך המטעים מצוי ציוד רב (כגון: קווי טפטוף תלויים, מערכות השקיה ודישון) והחשש כבד שכניסת אנשים ללא השגחה עלולה לגרום למטע נזק מלבד אובדן הפירות שהם אכן הפקר.

ג. בעיית הסחורה בפירות שביעית

בכמה מקומות בדברי חז"ל נמצא הלימוד מהפסוק "והייתה שבת הארץ לכם לאכלה" - לאכלה ולא לסחורה. לדוגמא, במסכת עבודה זרה דף סב:

מאי היא דתניא החמרין שהיו עושין מלאכה בפירות שביעית שכן שביעית, מאי שכן שביעית? אילימא דיהבינן להו שכר מפירות שביעית, נמצא זה פורע חובו מפירות שביעית, והתורה אמרה 'לאכלה' - ולא לסחורה.

אם כן מצד קדושת פירות השביעית יש איסור לעשות בהם סחורה. יוצא לנו שלא רק שכל אחד רשאי לקטוף פירות להנאתו מהעצים מפני שהם הפקר, אלא לבעלים

ולכל אדם אחר אסור לעשות סחורה בפירות שביעית. כך שגם אם נתיר לבעלים לקטוף את הפירות כדרכו, כמבואר לעיל, מה הוא יעשה עם כמויות פרי אלו שקטף, אם אסור לו למכור אותם?

ד. תקנת אוצר בית דין

מצינו בתוספתא, שביעית פרק ח הלכה א - ב:

א. בראשונה היו שלוחי בית דין יושבין על פתחי עיירות, כל מי שמביא פירות בתוך ידו נוטלין אותן ממנו ונותנין לו מהן מזון שלש סעודות והשאר מכניסין אותו לאוצר שבעיר. ב. הגיע זמן תאנים שלוחי בית דין שוכרין פועלין ועודרים אותן ועושים אותן דבילה ומכניסין אותן לאוצר שבעיר. הגיע זמן ענבים שלוחי בית דין שוכרין פועלין ובוצרין אותן ודורכין אותן בנת וכונסין אותן בחביות ומכניסין אותן לאוצר שבעיר. הגיע זמן זיתים שלוחי בית דין שוכרין פועלין ומוסקין אותן ועוטנין אותן בבית הבר וכונסין אותן בחביות ומכניסין אותן לאוצר שבעיר ומחלקין מהן ערבי שבתות כל אחד ואחד לפי ביתו.

אם נשים לב יש כאן כנראה שני שלבים: בהלכה א מדובר על שלב שבית הדין היה פסיבי וחיכה שיביאו אליו את הפירות והוא הותיר בידי הבעלים מזון שלש סעודות והשאר הכניס לאוצר כדי לחלקם לעניים.

כנראה, שהיו עוברי שביעית שהיו מעכבים פירות לעצמם ועושים בהם סחורה. כך מבאר הרמב"ן בויקרא פרק כה פסוק ז: "...וכל זו התקנה והטורח של בית דין מפני חשד שלא לעכבם או לעשות מהם סחורה..." לכן תקנו את התקנה המבוארת בהלכה ב. כאן כבר בית דין פעילים בעצמם. הם שוכרים פועלים שיקטפו, שיעדרו, שידרכו וכו' וכו'.

נשים לב להבדל בין לשון המשנה הנ"ל, הדורשת שינוי בדרכי העבודה, וכפי שבאר שם הר"ש שעוסקת בשמור, לבין התוספתא כאן, שעוסקת בשטחים מופקרים ובית דין כשליח הציבור יורד לעבוד בשטח, ולכן מותר לפועליו לעבוד כדרכם: לדרוך בגת לעומת הדריכה בערבה, להפוך את השמן בבית הבר לעומת הבודידה שבמשנה וכו'. לשון התוספתא עצמה מלמדת אותנו כיצד תקנה זו התגברה על בעית הקטיף כדרכו, ומפני שעוסקת במופקר רשאים לעשות הכל כרגיל. זוהי בעצם הוכחה נוספת לשיטת הר"ש.

הר"ש ליברמן בביאורו לתוספתא (תוספתא כפשוטה מסכת שביעית עמוד 583), מנסה להוכיח שתקנה זו אף פתרה את בעיית איסור השמירה על השטחים המעובדים.

שכן לבית דין כנציג הציבור, מותר לשמור את המטע כדי שיוכלו פועליו לקטוף את פירותיו על מנת לחלקם לציבור עם הבשלתם. ואלו דבריו:

ברם כשהתקינו אחר כך שבית דין שוכרין פועלים וכו', בוודאי הושיבו שומרים על הכרמים והשדות אף בשביעית, שלא יבזו אותם בני אדם לעצמן, והשומרים שומרים שיכנסו הפירות לאוצר, והם מתחלקים אחר כך לכל אדם. ועל פי זה, ורק על פי זה, נבין ירושלמי תמוה בשביעית: מאימתי אדם זוכה בפירותיו בשביעית? רבי ירמיה סבר מימר משיתנם בתוך כליו. רבי יוסי סבר מימר אפילו נתנם לתוך כליו לא זכה בהן. דהוא דבר דאינון דידיה ולית אינון דידיה. כהרא. רבי טרפון ירד לאכול קציעות מתוך שלו שלא בטובה כבית שמאי. חמוניה סנמוריה ושרון חבטון עליו. כד חמא גרמיה בסכנה אמר לון: בחייכון אמרינן גו ביתי דטרפון עתידן ליה תכריכין. כד שמעון בן אישחמחון על אפיהון אמרין ליה: רבי שרי לן. אמר לון: ייתי עלי על כל חומרא וחומרא דהוה נחית עלי הוינא שרי לכון על קדמיא. באילין תרתין מיליהו נהג רבי טרפון כבית שמאי וסכין. בהדא, ובקריאת שמע. רבי אבהו בשם רבי חנינא בן גמליאל כל ימיו של רבי טרפון היה מתענה על הדבר הזה ואמר: אוי לי שנתכבדתי בכתרה של תורה.

תרגום כללי: מאימתי אדם זוכה בפירותיו בשביעית? רבי ירמיה סבר משיתנם לתוך כליו. רבי יוסי סבר אפילו נתנם לתוך כליו אינם שלו. הוא אמנם סובר שהם שלו אך האמת היא שהם אינם שלו. כאותו מעשה ברבי טרפון שירד לאכול קציעות מתוך המטע שלו מבלי ליטול רשות כבית שמאי (הסוברים שבשביעית אדם זר יכול לקטוף פירות לעצמו מבלי להודיע לבעל המטע). ראוהו השומרים וחבטו בו, כשראה שחיי בסכנה אמר להם: בבקשה, אמרו בביתו של טרפון שיכינו עבורו תכריכים. כשהבינו הענין השתטחו השומרים על פניהם ובקשו ממנו סליחה. אמר להם: לשון שבעה, על כל מקל שהנחתם עלי סלחתי לכם על הקודם. בשתי הלכות אלו נהג רבי טרפון ככ"ש וסיכן עצמו, בזאת ובקריאת שמע. רבי אבהו בשם רבי חנינא בן גמליאל אמר: כל ימין של רבי טרפון היה מתענה על הדבר הזה ואמר: אוי לי שנתכבדתי בכתרה של תורה.

מבאר הר"ש ליברמן:

וכל זה תמוה מאד, כיצד היו שומרים בכרמו של רבי טרפון, וכן מה ענין לכבודה של תורה, הרי השומרים היו נוהגים כן בכל בן אדם שאכל משלו. ובכלל יש לתמוה, כיצד אכל רבי טרפון מן המשומר. אבל לפי התוספתא שלנו הכל מובן. השומרים היו שומרי בית דין, ושמרת שומרי בית דין היא כמו שמירה להפקר ושהרי הפירות מתחלקים אחר כך, ואין כאן איסור משומר, ואלמלא היה רבי טרפון אדם גדול בתורה היו חובטין אותו אפילו אכל משלו שלא בטובת

השומרים (בלי רשותם), וממילא נמצא שניצל מן החבטה על ידי כבודה של תורה. נמצאנו למדים שהלכה זו של התוספתא היתה נוהגת עדיין בימי רבי מרפון.

סיכום ביניים:

עד כאן ראינו שעל ידי אוצר בית דין אפשר לקטוף ולעבד את הפרי כדרכו ואף לשמור על השטח כדי שהפירות יהיו שמורים לבית הדין על מנת לחלק לכל.

נותרה לנו בעיית איסור הסחורה. מלשון התוספתא נראה שבית הדין היו שוכרים פועלים לכל אותו מבצע. מהיכן היו משלמים להם? יש אפשרות להניח שהיתה איזו קופה של ציבור שמשם היו משלמים להם. אך אפשר גם שבית הדין היה גובה את הוצאות המשכורת לפועליו מכל מי שקיבל את הפירות. זאת אומרת אין כאן סחורה בפירות שביעית. אלא גביית הוצאות בית הדין בצורה שוויונית מכל אדם שיהנה מן הפירות.

בדרך זו ישנה אפשרות לפתור את בעיית הסחורה. אם בית הדין ימנו את המגדלים (או שלוחים אחרים) להיות שלוחיהם לעבד את המטע בדרך המותרת ולקטוף את פירותיו, הרי שבית הדין יוכל לגבות את ההוצאות ההכרחיות בדבר וליתנם למגדלים, ועל ידי כך יוכלו המגדלים להתקיים גם בשנת השמיטה.

יש להניח שהעם מעוניין לשלם סכום זה שהרי בדרך זו הוא יזכה לאכול מפירות אלו. כי בלי עיבודים מתאימים רוב הפרי ישחת, ובלי מערכת קטיף ושיווק הפרי לא יגיע לכלל הציבור.

על ידי תקנת אוצר בית דין נוצר לנו מצב אידיאלי - המגדל, כשליח בית דין, ממשיך לקיים את המטע באופן המותר. הוא קוטף את הפרי ומשווקו. אף יכול בשם בית הדין לגבות את הוצאותיו. כיצד מחשבים הוצאות אלו? על כך בהמשך.

ה. האם דברי התוספתא נפסקו להלכה

הבעיה היא שהרמב"ם לא מזכיר תוספתא זו. ולא רק הוא, אלא היא אינה נזכרת כמעט במקורות הראשונים. אכן, הרדב"ז בפרק ז הלכה ג כותב: "והשמיטת התוספתא דהיו שלוחי בית דין יוצאין לפי שאינה הלכה. אי נמי שאינה אלא בראשונה (ואת אומרת - פעם) מהטעם שנתקנה קודם משום עוברי עבירה, ודווקא תקנה לשעתה".

אך בדורות האחרונים חזרו והפיתו בה חיים. ראשון לדבר היה כנראה הרב קוק זצ"ל. כך מביא בספר "משנת יוסף" לר"י ליברמן חלק ג עמוד נא:

ואעתיק בזה את אשר מצאתי ב"חבצלת". בניליון 46 מציע הרב קוק ז"ל במכתבו לרבי חיים ברלין ז"ל שטר הפקר ושטר הרשאה בזה"ל:

אנחנו החתומים מטה הננו מפקירים הפקר גמור את כל הפירות וכל יבול אדמתנו בארץ הקודש, שיש בהם חשש שביעית, ומעתה ידונו מסולקת מכל הנ"ל, והננו משממים את כל הנ"ל לכל, והננו מוסרים את כוח של הפירות נאיה, הלשון אינו מובן, ויתכן שצריך להיות זאת כל הפירות, או שחסרה תיבה אחרי כן... ותבואת הארץ הנ"ל ליד מרן הגאון מו"ה אברהם יצחק הכהן קוק שליט"א אב"ד דעיה"ק יפו והמושבות ת"ו ובית דינו כתקנת חו"ל.

ולראיה ואות אמת באנו על החתום שנת תרע"ו, היא השנה השביעית למנייננו המקובל על פי הגאונים הראשונים ז"ל.

ואחרי שהבד"צ קיבלו על ידי שטר הפקר הנ"ל את פירות השביעית לרשותם, עשו הם שטר הרשאה, ומינו את הבעלים עצמם לשלוחי בית דין.

שטר הרשאה בד"צ: אנחנו בד"צ החתומים מטה קבלנו תחת רשותנו את כל הפירות וכל יבול הארץ שיש בהם חשש שביעית, של כל החתומים על שטר ההפקר המחובר לשטר הרשאה זו, ובכוח בית דין יפה הננו נותנים להם רשות להבעלים של הקרקעות הנ"ל להתעסק בטיפול ומכירת כל היבול המופקר הנ"ל, ולקחת שכר טרחה ועמלם, ומחיר כל הכלים והמכשירים הנדרשים להפירות הנ"ל וכל היבול הנ"ל, וכל המחיר הניתן עבור הפירות הנ"ל על ידי כל המתעסקים במכירת הנ"ל מיד ליד, או על ידי שלוחם, יהיה הכל לא מחיר הפירות כי אם מחיר הטורח והמכשירים, כמבואר בהערה של הכתב הרצוף להכתבים השייכים לענייני המכירות הנ"ל נבשביעית המחיר רק בעד המכשירים והטורח. והננו נותנים רשות לבעלי הקרקע הנ"ל המפקירים, שימנו ברשותנו שלוחים וקאמיסיונרין להמציא להם את שכר הטורח והמכשירים הנ"ל, וכל מה שיעשו יעשו רק על דעתנו וברשותנו, על פי ההרשאה הנתונה להם בזה.

ולראיה באנו על החתום פעה"ק יפו ת"ו שנת תרע"ו לפ"ק.

בגיליון 50 משיב לו רבי חיים ברלין ז"ל: "ועתה יזהיר כבודו לבעלי המושבות הסרים למשמעתו להפקיר פירותיהם בפני כת"ר שי' והבד"צ, ויתן להם שטר הרשאה למוכרם בשליחותיהו דרבנן, ולקבל מחיר הטורח והמכשירים, ומי מבעלי המושבות שיביאו תעודה לפה מכת"ר שי' ובד"צ, או מהמשגיחים שעשו הכל בהכשר, או גם הבד"צ דפה שי' יתנו לו הכשר.

העולה מהתכתבות זו שאכן הרב ורבי חיים ברלין זצ"ל ראו את אוצר בית דין מטפל בשטחים שהם הפקר ביסודם וממילא מותר לעבוד ולקטוף בהם על פי דיני שביעית כדלעיל.

יחד עם זאת הסכימו שהמגדלים יהיו שלוחי בית הדין גם לענין המכירה, ולא ראו בזה הערמה אסורה, וכן התירו להם לגבות מלוקחי הפירות שכר טרחתם והוצאותיהם (ולא את מחיר הפירות).

בדרך זו יש למגדל שאינו רוצה להודקק להיתר המכירה פתח להמשיך להתקיים גם בשנת השמיטה.

בספר שנת השבע לרה"ג קלמן כהנא זצ"ל מציין בכמה מקומות (יד, ב; יט, ד; יא, ג) בשם החזון איש שהורה להם הלכה למעשה להשתמש בדרך זו של אוצר בית דין.

ו. הצעה לימים אלו

ראינו שגדולי הדור הקודם נטו להסתמך על תוספתא זו. אם יסברו פוסקי דורנו שגם כיום אפשר להסתמך על התוספתא, עולה לפנינו השאלה כיצד עלינו לחשב כיום שכר טרחתם והוצאותיהם של המגדלים.

ברור הוא שמצד הדין מותר לבית הדין לגבות שכר טרחה והוצאות לפי ראות עיניו. כי הוא יכול לייקר את פועליו ולתת להם שכר גבוה כפי הבנתו. מאידך, אני מניח שלא יתכן שבסך הכל מחיר הפרי של אוצר בית דין יהיה גבוה מהמחיר של פירות גויים וכד'. שאם כן נוכל לומר לבית הדין: "לתקוני שדרתיך ולא לעיוותי".

כאן מתעוררת שאלה מעשית, כיצד אפשר לקבוע את עלות הוצאות המגדל כשאנו רוצים לשווק את תוצרתו בכל הארץ בצניורות השיווק הרגילים (כי אם נצטרך להקים מערכת שיווק נוספת נייקר בכך מאד את המחיר הפרי).

לשם מתן פתרון לשאלה זו, עלי להניח הנחה נוספת: מסיבות שונות יכולות להיות למגדל הוצאות מרובות בחלק מהגידול והוצאות מועטות בחלק אחר מהגידול. מאידך, השוק לא יהיה מוכן לשלם מחיר מופרז על חלק מהפירות אפילו שזו אמת שאלה היו הוצאות המגדל. אך יהיה מוכן לשלם מחיר סביר על הפירות האחרים שאולי בהם היו למגדל הוצאות פחותות.

על כן נראה לעניות דעתי שיש מקום לקבוע שמחיר הפירות בשוק יבטא באופן כללי את הוצאות המגדל. אלא תאמר, יש גם ערך לפירות עצמם שזהו הערך המוסף על ההוצאות נטו, על כן יש להורות למגדלים למכור את הפירות במחיר מוזל יותר ממחיר השוק. כגון: שיורידו את המחיר בחמישה אחוזים. (כן הסכים למעשה בשמיטת תשמ"ז הרב הראשי לישראל הרב אברהם שפירא שליט"א בשיחה בעל פה בלשכתו).

בדרך זו יבוא לידי ביטוי העיקרון שמדובר בפירות שמיטה שהם הפקר, ובית הדין גובה רק את הוצאות המגדל. ויהיה לדבר פרסום כשפירות אלו ימכרו בדוכנים מיוחדים עם שלטים המסבירים שאלו פירות שמיטה והמחיר בא לכסות את הוצאות הגידול וכו'.

הסברא שבהצעה זו - סוף סוף אנו נוכחים בכך שהחקלאים כיום רובם ככולם בקושי מתפרנסים מהחקלאות, כך שבאופן כולל אפשר להניח שהמחיר שהם מצליחים לגבות עבור תוצרתם בכל שנה מבטא את הוצאותיהם וטרחתם, וזוהי משכורתם. אלא תאמר שהרי הם גם רוצים להרויח מעבר לכך, זה בא לידי ביטוי בחמישה אחוזים שהצעתי להפחית.

כאמור הצעה זו אינה חדשה ונידונה הרבה בשמיטה הקודמת. אני תומך בה מפני שזוהי כנראה הדרך היחידה לשווק את פירות השביעית לכלל הציבור בלא לפגוע בציבור מחד, (על ידי הקמת מערכת שיווק נוספת אשר תייקר את פירות השביעית), ובלא לפגוע בחקלאי מאידך.

ז. הערמה

כלפי חוץ הכל נראה כמו בשנה רגילה. המגדלים הם המעבדים והמשווקים של הפרי. אך עלי להדגיש - אין בדרך שאנו מציעים שום סתירה להלכה, אלא שהיא נראית כהערמה וכסחורה בפירות שביעית. לעניין זה עלי להוסיף, שאם בעייתנו היא אכן רק בתחום זה, של מיחוי כהערמה, הרי שמוטל על פוסקי הדור לקחת בחשבון גם את מצב החקלאות בכלל בשעה זו ולהניח שיש לפנינו בקנה מידה ארצי כנראה שלשה פתרונות חילופיים:

- א. הזדקקות להיתר המכירה ואז אין לפירות קדושת שביעית.
  - ב. נטישת החקלאות מתוך אי היכולת להתפרנס ממנה בכבוד (תהליך שממילא צובר תאוצה בימים אלו).
  - ג. הליכה בדרך שהצעתי או בדומה לה.
- ברצוני לציין נקודות נוספות לשיקול דעת בסוגיה זו:

א. ראינו בגמרא שהלל הזקן תיקן את הפרוזבול, שוודאי נראה כהערמה, כדי שלא ימנעו העם מלהלוות. זאת אומרת, כדי להציל את מוסד גמילות החסד משקיעה, העדיף הלל הזקן לתקן למלווים שימסרו שטרותיהם לבית הדין ויוכלו לגבות את חובותיהם בלא שישמטו. האם אין לנו אינטרס דתי תורני שתתפתח חקלאות ארץ

ישראל ולא תתחסל? הן במהרה יבנה בית המקדש... ומדוע למען אינטרס זה לא ננקוט בדרך שאולי נראית כהערמה.

ב. בחקלאות המודרנית אי אפשר שלא לגלם במחיר הפרי גם הוצאות רב שנתית כגון הוצאות השתלמות, מבנים שונים כגון סככות, ראשי השקיה וכו', ציוד מכני שונה וכו'. ומחוייב הוא שגם שנת השמיטה תישא בנטל הוצאות אלו, שהרי הן באמת הוצאות הגידול. לכן, חייבים לחשב בשכר לשלוחי בית הדין גם הוצאות אלו, ולא רק את ההוצאות הישירות שהיו בשנת השמיטה עצמה.

ח. מכירת פירות שביעית למי שאינו מקפיד על קדושתם

שמא תאמר שבצורת שיווק זו בכל מערכות השיווק הארציות ולא רק בתחנות החלוקה אנו עלולים לבוא לידי מכירת פירות שביעית לחשוד על השביעית ולידי "לפני עור לא תתן מכשול", שהרי רוב הציבור אינו מודע כלל לדיני קדושת פירות שביעית. לכך מתייחס הרב זאב ויטמן שליט"א רבה של כפר עציון בחוברת שהוציא בשמיטת תשמ"ז.

יש לדון בשתי בעיות:

א. מכירת פירות שביעית לחשוד

ב. לפני עיוור

לגבי הבעיה השנייה, מבלי לדון בפרטי הלכות "לפני עור" נראה, שאין חילוק בין מכירת פירות לחשוד לזרוק את הקליפות לפח ובין מכירת כל דבר מאכל לחשוד שלא לברך עליהם, או למכירת חלב לחשוד לאוכלו אחר בשר או ביחד עמו, או למכירת כנר ובשר שלא הוכשרו עדיין לחשוד לאכלם בלא הכשרה, ולמכירת תפוחי אדמה לחשוד לבשלם בשבת ועוד ועוד. וראי שאיסורים אלו אינם חמורים פחות מאיסור זריקת הקליפות לפח, וכמו כן אינם מצויים פחות מזריקת קליפות. (יש להעיר שרוב הפירות בהם מדובר נאכלין בקליפתן, ולכן מסתמא אין לחשוש לזריקת הקליפות, וכמו כן גם אם הקליפה ראויה לאכילה הרי לאחר שקלף ספק אם ניתן לראות את הקליפות כעומדות למאכל ורוב בני אדם לא יאכלום. ואם גם לא נוהגים להניחם למאכל בהמה, הרי שספק רב אם יש איסור בנתינתם בפח (שכשלעצמה איננה איבוד ברור בידיים) מדין הפסד פירות שביעית. וכל זאת, רק להרגש הטענה שבוודאי אין מקום להחמיר בשאלת "לפני עיוור" בפירות שביעית יותר מכל הנ"ל).

כמובן שכל זאת בשני תנאים:

א. שעל כל אריוה יהיה מודגש שהפירות קדושים בקדושת פירות שביעית ולכן יש איסור להפסידם ויש להשתמש בהם למאכל כדרכם וכו'.

ב. שהפירות נמסרים לצרכן הזקוק להם לאכילה ולא לסוחר או למתווך שיעשה אתם סחורה.

נדמה לי ששני התנאים הללו הינם ריאליים, אם הדרישה ממעם בית הדין תהיה שהפירות ישווקו רק בהיפר שוק (ישירות על ידי תנובה), ורק בקרטונים בהם נארוזו מלכתחילה ובמחיר שיקבע על ידי בית הדין לכל אריזה (ללא משקל מידה ומנין). כמו כן, יודבק לכל אריזה דף שבו יסביר בית הדין את דין קדושת הפירות ואת המצווה והזכות שבאכילתם.

לגבי השאלה הראשונה, בענין מסירת פירות לחשוד - המקור לאיסור הוא התוספתא בשביעית פרק ו וז"ל: "אין מוכרין פירות שביעית לחשוד על השביעית אלא מזון שלש סעודות בלבד. במה דברים אמורים בדבר המתקיים, אבל בדבר שאין מתקיים אפילו מאה סעודות מותר".

מתוספתא זו משמע, דכל החשש הוא לא לזריקת קליפות, אלא לסחורה בפירות שביעית, ולכן דבר שאינו מתקיים אפילו מאה סעודות מותר, וכל דבר אחר - בכדי סעודה (מזון ג' סעודות) מותר, דמסתמא לא יעשה עמו סחורה. וכן דעתו של החזון איש (סימן יב אות יז), שמהתוספתא מוכח שלא חיישינן שלא יזהר בהפסד (עיי' שם).

ועוד ברצוני להוסיף סברה חזקה להיתר מסירת פירות שביעית לכל אחד, בסברה ששמעתי מפי ידידי הרב מרדכי עמנואל שי'. לדעתו, ממספר מקורות עולה שלמרות שחז"ל חששו לסחורה בפירות שביעית ולכן אסרו מסירתם לעם הארץ, הרי שלא מצינו שאסרו להשתמש בפירות מחשש שלא ינהגו בהם כדין. הסיבה לכך, לדעתו, היא שכיוון שהתורה הפקירה פירות שביעית וכל אחד ואחד יכול לבוא לשדה ולקחת כדי צרכו ואי אפשר למנוע ממישהו ליטול הפירות, הרי שגם בית הדין איננו יכול להגביל את השימוש בפירות רק לתלמידי חכמים, והפירות הינם הפקר לכל, גם כשהם ברשות בית הדין כשליח הציבור. וזו טענה חזקה, שדווקא מדין תורה של הפקר הפירות לכל אין בסמכותו של בית הדין - כנציג הציבור - להגביל את מסירת הפירות רק לחלק מהציבור כי בכך יעקור את מצוות הפקר שהפקירה תורה.

ועוד ציין שכדבריו מצא גם בכתבי הרב פלם מנתיבה שהביא בשם החזון איש כך: "ליתן לחופשי מותר, ואינו כגוי לגבי זה. החשודים - למנוע אותם כשביל איסורים (תשמיש סחורה) שיעשה אחר כך - אי אפשר", עכ"ל. וכן גם נראה שנהגו למעשה על פי הוראת החזון איש ולא מנעו מאף אחד שרצה בכך "לקנות" פירות או תוצרת המקודשים בקדושת שביעית.

סיכום

ראינו שעל ידי תקנת אוצר בית דין אנו מאפשרים לקטוף את פירות השביעית בדרך הרגילה ואף לשמור את המטעים מפני נזקים ומפני לקיחת הפירות ללא תשלום עבור הוצאות הגידול.

לא נגעתי בבעיית הביעור שאף היא נפתרה על ידי תקנת אוצר בית דין, ומאידך בבעיית היצוא שאינה נפתרת על ידי תקנה זו. ישנם עוד נושאים שונים הקשורים לבעיית שיווק הפירות הצריכים דיון, ואין כאן המקום להאריך.

כמו כן ראינו שיש ביד בית דין הכוח לגבות מהציבור את שכר טרחת פועליו ושאר הוצאותיהם. השאלה המעשית היא כיצד לקבוע סכום זה. על כך הרחבנו להסביר מדוע מחיר השוק פחות 5% יכול להיות ביטוי מספיק נאמן לחישוב זה.

ולבסוף אדגיש את הענין בו פתחתי. לעניות דעתי אנו צריכים להשתדל לחזק את הניסיונות הנעשים במשקים שונים בענפים מסוימים לשמור על השמיטה בלא להודקק להיתר המכירה, ויהיה בכך הכנה לימים עתידיים בהם נזכה לשמור שמיטה כהלכתה בכל המגזרים בב"א.